

Poljane nad Škofjo Loko - Arheološko najdišče sv. Martin (EID 1-29838)

Strokovne zasnove za razglasitev spomenika lokalnega pomena

Poljanska dolina že od pradavnine predstavlja eno od prometnih povezav med prostorom osrednje Slovenije in zahoda. V antiki je tod mimo peljala pot, ki je vodila iz Tolmina po Baški grapi do Cerknega preko Planine nad Cerknim in Podlanišča, kjer je med Staro in Novo Oselico v času pozne antike cesto varovala skoraj 3 kilometre dolga zapora sistema *Claustra Alpium Iuliarum*.

Tudi kasneje v srednjem veku je večina prometa (s takratnega loškega gospostva) potekala po Poljanski dolini do Hotavelj in čez Staro Oselico v Cerkno in nadalje proti Tolminu in končnemu cilju – Čedadu. Ta cesta je ostala ena glavnih poti med Italijo (Furlanijo) in osrednjim slovenskim prostorom vse do 17. stoletja, ko je bila zgrajena dunajska cesta (Dunaj- Ljubljana-Trst), ki je prevzela večji del trgovine s Primorjem (Rutar 2009, 7).

Poljane nad Škofjo Loko se v listinah pojavijo že v 12. stoletju. Omenja se »tabor«, kot utrdba v boju proti Turkom.

Na vzpetini, ki se dviguje severozahodno nad naseljem Poljane, se nahaja zaščiten enota arheološkega najdišča, ki obsega zgornji del hriba. Najdeni so bili ostanki prazgodovinske naselbine in antični grobovi. Predvideva se tudi obstoj gomilnega grobišča Ljudsko izročilo govori o gradu na vrhu vzpetine, na nekaterih vedutnih fotografijah Poljan iz začetka 20. stoletja pa so na južni strani vrha hriba še vidni ostanki zidov.

Pogled na Poljane med leti 1928 in 1947. Vir: <https://www.etno-muzej.si/sl/digitalne-zbirke/lokacije/poljane-nad-skofjo-loko>.

Ob arheoloških raziskavah v letih 2008-09 in 2021-22 v centru Poljan je bilo odkritih več faz razvoja cerkvene stavbe in pokopališča. Prva, **predromanska faza**, je bila brez arhitekturnih ostankov. Ugotovljena je bila na podlagi osmih grobov brez pridakov, ki so se nahajali v plasti, v katero so bili na-to vkopani temelji apside romanske cerkve. Ob tem posegu so bili grobovi bodisi poškodovani bodisi povsem uničeni. Datirani so tako v čas pred koncem 11. oz. najkasneje v 12. stoletju. Sledéča **romanska faza** je dokumentirana z arhitekturnimi ostanki. Ohranil se je vzhodni del cerkve z apsidno in zahodni del, ki ga lahko interpretiramo kot vhodno lopo ali narteks. Osrednji del zgradbe je bil pri kasnejših prezidavah povsem uničen. Nastanek romanske cerkve je na podlagi pisnih virov umeščen v obdobje od konca 11. oz. v 12. stoletje, ko je cerkev prvič pisno omenjena. V gotiki, v času med 14. in 16. stoletjem, so staro romansko cerkveno stavbo nadomestili z večjo. Notranjost cerkve je bila okrašena z rdečo, rumeno in zeleno barvanimi rebri in sklepniki v obliki rozete in grba. Tla v cerkvi so bila iz (brušenega) glajenega estriha oziroma maltnega tlaka, glavni vhod pa je bil na zahodni strani, kjer se je ohranil kamniti prag. K **gotski fazi** cerkve sodi tudi kostnica, odkrita na pokopališču južno od cerkve.

Pogled na delno raziskano cerkev sv. Martina med leti 2009-10. Foto: Arhiv Brenk Klan d.n.o.

Kostnice ali karnerje so postavljali na pokopališčih ob župnijskih cerkvah, ki so imele pogrebno pravico, navadno na južni strani cerkve. V spodnjem prostoru so bile shranjene kosti iz prekopenih grobov, v zgornjem prostoru pa je bila kapela, ki je bila navadno posvečena sv. Mihaelu in je bila dostopna z zgornjega nivoja tal. Kostnice so na pokopališčih postavljali predvsem v obdobju od 12. do 14. stoletja. V ta čas umeščamo nastanek poljanske kostnice, konec njene uporabe sega verjetno v 17. stoletje, ko si je Cerkev prizadevala za odpravo kostnic. Najkasnejši datum porušitve kostnice postavljamo v čas ob rušitvi gotske in gradnji baročne cerkve, to je v prvi četrtini 18. stoletja.

Okrogla kamnita kostnica. Foto: Arhiv Brenk Klan d.n.o.

Na skrajnem južnem delu najdišča je bila pod najnižje ležečimi grobovi odkrita velika kostna jama - **osilegij**, v katero so bile odložene kosti iz porušene kostnice in je tako datirana v 17. do 18. stoletje.

V začetku 18. stoletju so gotsko cerkev porušili in na pobudo poljanskega župnika zgradili novo **baročno cerkev**. Pričetek gradnje cerkve sv. Martina sodi v leto 1710, glede na temeljni kamen, ki ima na zgornji stranici vklesano letnico 1710. V njegovi sredini je izklesana niša s pokrovom, v kateri so bili shranjeni relikvarij z zapečatenim pergamentnim zvitkom, dva kositrna medaljona z letnico 1710 in srebrnik Freisinškega škofa Janeza Frančiška z letnico 1709. Hrani Loški muzej.

Temeljni kamen ob odkritju. Foto: Arhiv Brenk Klan d.n.o.

Levo: Temeljni kamen z letnico 1710. Na sredini: Srebrnik freisinškega škofa Janeza Frančiška in kositrna napisna medaljona. Desno: Relikviarij valjaste oblike z relikvijami sv. Martina. Foto: Fototeka Loškega muzeja.

Cerkev je bila zgrajena po načrtu arhitekta Matije Mačka (1657-1737), ki je cerkev zasnoval kot nov prostorski arhitekturni tip. Ladja je imela obliko potegnjenega dvanajstkotnika, vpetega v šesterokotni zunanji obris, usmerjena vzhod-zahod. V letih 1761-63 so dozidali še zvonik. V osrednjem delu ladje je bila odkrita tri-strana kripta, v katero z zahodne strani vodijo kamnite stopnice.

Leta 1944 je bilo župnišče požgano, cerkev pa minirana. Pri tem je bila uničena večina notranje opreme. Dokončno je bila porušena leta 1954, na njenem mestu pa postavljen spomenik padlim v NOB, delo arhitektov Toneta Bitenca in Toneta Mlakarja, in poslovni objekt s fresko Poljanska vstaja, delo slikarja Iveta Šubica.

Notranja oprema cerkve je bila večinoma uničena, posamezne kose so rešili domačini, nekaj jih hrani Loški muzej.

Pripravila:

Mija Topličanec
univ. dipl. arheologinja
konservatorska svetovalka

ZVKDS, OE Ljubljana,
Tržaška 4, 1000 Ljubljana

Literatura:

- Ogrin, M., N. Klokočovnik, 2023, Arheološka izkopavanja na arheološkem najdišču sv. Martin v Poljanah nad Škofjo Loko, prvo strokovno poročilo (neobjavljeno, arhiv ZVKDS).
- Resman, B., 2003, Mački. V: Acta Histiriae Slovenica 8, 85-108.
- Štukl, J. 2012, Temeljni kamen baročne cerkve sv. Martina v Poljanah nad Škofjo Loko. V: Loški razgledi 58, 31-46.
- Sapač, I. 2007, Biografije arhitektov 18. stoletja na Slovenskem. V: Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem-Obdobje zrelega baroka, Katalog razstave Arhitekturnega muzeja Ljubljana na gradu Fužine v Ljubljani od 10. maja do 20. avgusta 2007, 231-270.
- Ramšak, A., Brenk, M. K., Praprotnik, T., 2009, Preliminarno poročilo o arheološkem nadzoru pri izgradnji 1. etape Gorenjske panoramske ceste - odsek LC Poljane –Javorje, neobjavljeno poročilo.
- Ramšak, A., Brenk, M. K., Praprotnik, T., 2009, Mačkova cerkev, Panoji za razstavo.
- Rutar, G. et al, 2009, ANALIZA ARHEOLOŠKEGA POTENCIALA OBMOČJA OPPN ZA IZGRADNJO OBVOZNICE GORENJA VAS metode 1-6, Poročilo št.: 00-0471/2009-GR-2009-194.